

STM 1961

Isländskt musiktryck i äldre tider

Av Åke Davidsson

© Denna text får ej mångfaldigas eller ytterligare publiceras utan tillstånd från författaren.

Upphovsrätten till de enskilda artiklarna ägs av resp. författare och Svenska samfundet för musikforskning. Enligt svensk lagstiftning är alla slags citat tillåtna inom ramen för en vetenskaplig eller kritisk framställning utan att upphovsrättsinnehavaren behöver tillfrågas. Det är också tillåtet att göra en kopia av enskilda artiklar för personligt bruk. Däremot är det inte tillåtet att kopiera hela databasen.

Isländskt musiktryck i äldre tider

AV ÅKE DAVIDSSON

Efter Danmark och Sverige fick Island som det tredje landet i Norden del av konsten att trycka böcker. Det skedde omkring år 1530, då biskop Jón Arason inkallade den svenske boktryckaren Jón Matthíasson («Johannes Svecus») till Hólar, där sedan den första boken på Island trycktes. Den äldre isländska boktryckerihistorien är rätt utförligt skildrad av olika författare.¹ Däremot har man, liksom i de övriga nordiska länderna, icke ägnat någon uppmärksamhet åt det musiktryck som förekommit i de många tryckalster, vilka under framför allt 1600- och 1700-talen utförts på Island. En översikt över denna gren av landets typografiska historia torde därför vara på sin plats, även om nottryckets omfattning här av naturliga skäl varit ganska blygsam. Tyvärr är det material som skulle utgöra grunden för en sådan framställning svåröverskådligt och det måste understrykas, att de nottryck, som i det följande omnämnes, icke utgör hela produktionen av detta slags tryck. Förekomsten av isländska tryck med noter är nämligen både i vårt land och i Danmark jämförelsevis ringa i biblioteken. De största samlingarna av detta slag befinner sig nämligen i Reykjavík och Ithaca, N. Y.,² och har därför icke varit tillgängliga för författaren.

Det första isländska tryckeriet flyttades efter reformationens införande till Breiðabolsstað, där Matthíasson blivit präst. Efter hans död år 1567 flyttade hans son Jón Jónsson tryckeriet tillbaka till Hólar men verksamheten låg därefter nere till år 1574, då biskop Guðbrandur Þorláksson övertog officinen. Under lång tid framåt betraktades sedan tryckeriet som de isländska biskoparnas privata egendom och behandlades därefter. År 1624 packades det sålunda ned i lådor, vilka placerades i katedralen i Hólar. Några år senare blev Þorlákssons dotterson biskop Þorlákur Skúlason ägare till det samma och efter dennes död år 1656 kom det att tillhöra hans son

¹ Se t. ex. Jón Jónsson Borgfirðingur, *Söguágríp um prentsmiðjur og prentara á Íslandi*, Reykjavík 1867, och framför allt Klemens Jónsson, *Fjögur hundruð ára saga prentlistarinnar á Íslandi*, Reykjavík 1930.

² De äldre isländska trycken har beskrivits i två arbeten av Halldór Hermannsson, *Icelandic books of the 16th century (1534—1600)*, Ithaca, N. Y. 1916 (*Islandica*, 9), och *Icelandic books of the 17th century 1601—1700*, Ithaca, N. Y. 1922 (*Islandica*, 14). I fortsättningen citeras dessa som *Islandica 9* resp. *Islandica 14*.

Gísli Þorláksson (d. 1684). En annan son, Þórður Þorláksson, som blev biskop i Skálholt år 1674 övertog därefter tryckeriet och fick år 1683 konungens tillstånd att flytta officinen från Hólar till Skálholt. Þórður Þorláksson lär för övrigt ha studerat musik utomlands.³ Sedan han år 1697 avlidit blev hans son Brynjólfur Þórðarson («Thorlacius») ägare av pressen. Han flyttade den till Hlíðarendi, där den utan att komma till användning befann sig till år 1703, då biskop Björn Þorleifsson köpte tryckeriet och återförde det till biskopsstaden Hólar efter 28 år. Under hans tid inträffade år 1709 en brand i tryckeriet, varvid en del äldre material synes ha gått förlorat. Ifråga om tryckeriets ägarehistoria kan slutligen nämnas, att biskop Steinn Jónsson fick hand om officinen år 1712. Ett par år efter hans död år 1739 blev sedermera landsfogden Skúli Magnússon förvaltare av tryckeriet men år 1746 blev åter en biskop dess ägare, nämligen Halldór Brynjólfsson (d. 1752). Hólaprentsmiðja fortsatte därefter ytterligare några årtionden som Islands enda tryckeri tills i början av 1770-talet ytterligare en officin upprättades.

Under 1500- och 1600-talen trycktes också många isländska böcker i utlandet, framför allt i Danmark och Sverige men även i Tyskland, Holland och England. En av de första isländska böckerna över huvud taget var »Ein Kristilig handbog»,⁴ vilken trycktes i Köbenhavn år 1555. Den innehåller i en särskild avdelning några psalmer ur den Heliga Skrift. De flesta av dessa psalmer har första strofens rader satta med stort mellanrum, som ger möjlighet till inskrivning av noter över texten.

Den förste på Island som tryckte noter var Jón Jónsson (o. 1540—1616). Han var som nämnts son till svensken Jón Matthíasson och blev boktryckare i Hólar när Guðbrandur biskup år 1574 övertog tryckeriet. Då hade detta år 1572 eller 1573 flyttats tillbaka till Hólar från Breiðabolsstað. Jónsson vistades sedan under ett par år i Köbenhavn. Efter återkomsten från Danmark år 1575, där han bl. a. anskaffat nya stilar, verkade han i Hólar till 1587. Under åren 1587—93 var tryckeriverksamheten delvis överflyttad till Núpufell men förlades sedan åter till Hólar. Jónssons första nottryck⁵ var »Ein ny Psalma Bok»,⁶ tryckt i Hólar år 1589. Det är den första psalm-

³ Hermannsson, *Islandica* 14, s. viii.

⁴ Hermannsson, *Islandica* 9, s. 7—10.

⁵ Klemens Jónsson, a. a., s. 35, har synbarligen icke närmare undersökt detta tryck eftersom han om 1594 års graduale yttrar följande: »Það er vist fyrsta bók, sem nótur eru prentaðar í hér á Íslandi.»

⁶ En utförlig beskrivning av innehållet finnes hos Hermannsson, *Islandica* 9, s. 35—39.

204 *Messusöngur*

þínu dýrmatu Blode lesstir o Chryste / og vert oss ecke æfellenega reidur.
 Þanheyr oss / Þanheyr oss / Þanheyr oss / O Herri Gud vor Fader
 Þanheyr oss / Þanheyr oss / Þanheyr oss / heyr vora Þan O Chryste
 Þanheyr oss / Þanheyr oss / Þanheyr oss / heyr vora Þan O helge
 Þorenn / þvatar. / Presturen e / Þorenn en fa / mana af þe
 Miskunnsamaste. / Heimsins Gressare. / Þinde Svaggare. / Sjálpa oss og vert oss Lytnsamur. / Þid þyier oss þiú þigra Þódur. / Vpplys oss og vert oss Lytnsamur.
 So samarlega sem eg Lipe (seiger Drotten) vil eg ecke Syndugs Mans
 Þanda / þelldur ad þaá snæe fier / og eilýplega Lipe med mæi.

En sida ur 1691 års Graduale, tryckt av Jón Snorrason.

bok som tryckts på Island.⁷ Tidigare hade isländska psalmböcker tryckts i Köbenhavn åren 1555 och 1558, båda utan nottryck. I Jónssons psalmboksupplaga, som till en väsentlig del bygger på Hans Thomissöns danska psalmbok av år 1569, har flertalet psalmer noter i träsnitt. Något typografiskt samband med de danska psalmböckerna av åren 1553 och 1569 kan dock inte spåras utan de c:a 68 mm långa trästockarna med koral- och mensuralnoter synes ha utförts självständigt på Island.⁸ En detalj i musiktrycket förtjänar att särskilt observeras: Te Deum laudamus, som är satt för två körer, har arrangerats som tvåspaltigt nottryck.

Några år senare fick Jón Jónsson i uppdrag att trycka biskop Guðbrandur Þorlákssons »Graduale. Ein Almenneleg Messusöngs Bok» (1594)⁹, det mest omfattande nottrycket i Islands tryckerihistoria. Denna »grallari», som är försedd med ett intressant företal av den musikkörfarne biskop Oddur Einarsson, utarbetades delvis¹⁰

⁷ Psalmboken omtrycktes åren 1619, 1671, 1742, 1751 och 1772.

⁸ Nottrycket kan studeras i en faksimilupplaga utgiven av Olafur J. Hvanndal (Reykjavík 1948).

⁹ Hermannsson, *Islandica* 9, s. 45—46.

¹⁰ Hur omfattande denna påverkan varit har diskuterats. Härom har Páll Eggert Ólason 101

efter Niels Jesperssens danska graduale (Köbenhavn 1573). Den utkom i icke mindre än nitton upplagor »og havde sat sig saa stærkt fast, at da det i det 19. Aarh. skulde afløses, blev der grebet til Vaaben for at forsvare det».¹¹ Först år 1801 ersattes den av en ny »Messusaungs- og Sálma-Bók».

För tryckningen av gradualet hade anskaffats ett nottypsnitt (se bilden), som påminner om den vid samma tid i Sverige av Andreas Gutterwitz brukade notstilen.¹² Gutterwitz typer är dock något mindre till storleken. Om både hans och det på Island använda typsnittet kan sägas, att de i förhållande till notskaften en aning snedställda nothuvudena avslöjar dessa nottypsnitt såsom tyska, möjligen skurna efter fransk förebild.¹³ De enskilda typerna i gradualets nottryck, som omfattar både koral- och mensuralnoter, består av ett nottecken jämte ett utsnitt på tre notlinjer. Dessa typer motsvarar 6 mm höjd på tre linjer, vilka sedan utbyggs till 4 eller 5 linjer.¹⁴ Ett linjesystem om 5 linjer har en höjd av 12 mm.¹⁵ Dessa nottyper användes senare till alla upplagor av gradualet (den nittonde så sent som år 1779) jämte en del andra tryck. Jón Jónsson tryckte även den andra upplagan av gradualet, som utkom år 1607.¹⁶

Tryckeriet i Hólar övertogs år 1616 av Jónssons son *Brandur Jónsson*, som liksom fadern fått yrkesutbildning utomlands. Han drev det till sin död år 1630. Under hans tid trycktes år 1623 en ny upplaga av gradualet¹⁷ med samma typmaterial som år 1594. I den av Brandur Jónsson år 1619 tryckta »Psalma Bok Islendsk»¹⁸ uppträder emelleri en recension av Hermannssons *Islandica* 9 yttrat följande i *Skirnir*, 91, 1917, s. 212: »Það er víst vafalaust, að Grallarinn, 1594, er bygður á Niels Jespersens Gradual, 1573. Eg fæ ekki betur séð við nokkuð hraðan samanburð en að Guðbrandur biskup hafi beint sniðið sinn grallara eftir þessum danska grallara, bæði tekið ur honum söngnótur og þytt sálma eftir honum, þótt allmiklu sé slept, sem er í Jespersens Grallara, en sumt af því er þó tekið upp í næstu útgáfum hins íslenska grallara, ásamt leiðréttingum villna, sem voru í þessari fyrstu útgáfu, í samvæni við graduale Jespersens. Hér er ekki rúm til að setja nákvæman samanburð um þetta. En víst er það, að Páll Sjálánsbiskup sendi Guðbrandi biskupi graduale Jespersens, því að Guðbrandur biskup þakkar honum þá sending í bréfi árið 1574.»

¹¹ A. Hammerich *Dansk Musikhistorie* indtil ca 1700, Khvn 1921, s. 106.

¹² Se Å. Davidsson, *Studier rörande svenskt musiktryck före år 1750*, Upps. 1957, fig. 3 och tab. 1: 1.

¹³ Jag tackar förste bibliotekarien Sten G. Lindberg för detta påpekande.

¹⁴ Vid senare användning av detta typsnitt förekommer också 6 linjer (fr. o. m. 1607 års upplaga av gradualet).

¹⁵ Olika prov på gradualets nottryck lämnas av Klemens Jónsson, a. a., s. 37, och Hallbjörn Halldórsson, *Letraval í prentsmiðjum á fyrstu öld prentlistarinnar á Íslandi* (Landsbókasafn Íslands. Árbók 3—4, 1946—47), s. 98.

¹⁶ Hermannsson, *Islandica* 14, s. 33.

¹⁷ Hermannsson, a. a., s. 34.

¹⁸ Hermannsson, a. a., s. 90.

tid ett nytt nottypsnitt, också det förmodligen av tyskt ursprung. Denna notstil, som har såväl koral- som mensuralnoter, är av en mindre grad (se bilden). Typerna står på tre linjer och mäter 4,5 mm på höjden. Även dessa typer användes utbyggda till 4—6 linjer. Ett notsystem om fem linjer har en höjd av 9 mm. I 1619 års psalmbok användes uteslutande detta mindre typsnitt¹⁹ men från och med år 1691 förekommer båda de nu nämnda notstilarna tillsammans i samma tryck.

Efter Brandur Jónssons död låg tryckeriet i Hólar nere några år tills biskop Þorlákur Skúlason år 1634 hemkallade tryckaren *Halldór Ásmundsson* (o. 1600—1667) från Danzig, dit han efter en lärotid hos Jónsson begivit sig för ytterligare praktik. Han kom sedan att verka i Hólar till år 1666. Bland hans tryck märks två med noter, dels den fjärde upplagan av gradualet år 1649²⁰, tryckt med samma material som tidigare upplagor, dels »Psalltare þess Konunglega Spamans Davids» (1662)²¹, tolkad av Jón Þorsteinsson martyren. Sistnämnda tryck innehåller nottryck till Davids ps. 136 och 147. Båda melodierna är satta med det större nottypsnittet.

Ásmundsson efterträddes av dansken *Henrik Kruse* (d. 1689)²², som kom till Island år 1668 och stannade i Hólar till år 1677, då han reste utomlands. Han återkom år 1685, nu för att övertaga det nyuppsatta tryckeriet i Skálholt, där han verkade tills han år 1688 åter lämnade Island. Kruse utförde endast ett tryck innehållande noter, nämligen den tyske prästen Martin Möllers »Paradisar Likell», utgiven år 1686²³ som den första boken tryckt i Skálholt. Detta verk innehåller nämligen som en särskild avdelning en översättning till isländskan av Thomas Kingos »Aandelige Siungekoors første Part» (Köbenhavn 1674). Denna avdelning, som översatts av skalden Stéfan Ólafsson, har titeln »Appendix Morgun Psalmer og Kuølld Psalmar». Den innehåller melodistämman till 8 psalmer och i övrigt ges hänvisningar till andra melodier. Noterna har satts med den större notstilen. Melodierna till Kingos psalmer synes för övrigt ha berett tryckaren en

¹⁹ Se illustration hos Klemens Jónsson, s. 39.

²⁰ Hermannsson, *Islandica* 14, s. 34.

²¹ Hermannsson, a. a., s. 120—121.

²² Han är icke identisk med den Henrik Kruse, som var verksam som boktryckare i Köbenhavn och Sorö under 1630- och 1640-talen och då utförde en del musiktryck. Se bl. a. cod. 1851 b i Det Kgl. Bibliotek i Köbenhavn, s. 82: »Homo Danus, diversus tamen ab illo, ejusdem nominis . . . quippe hic noster dicitur (quod in Annali hominis diligenter et curiosi ossendi) fuisse Academiesens [!] Boktryckiaara Sweinn (Academiets Bogtrykker-Swend), s. unus ex operis Typographi universitatis illo vero Haud proletarius Typographus Soranus.»

²³ Hermannsson, *Islandica* 14, s. 73—74.

del bekymmer, vilket framgår av en anmärkning under »Errata typographica» i slutet av boken: »N. B. Þar sem þetta Teikn * stendur j Saungnum, þa merker það, ad su Noota sem þar kiemur strax epter, er ei meir enn half Noota, og skal kvedast lint ad henne. Þar sem Punctur stendur vid eina Nootu, þa eykur hann Nootunnar valor umm Helming». Av dessa Kingos psalmer på isländska trycktes en separatupplaga²⁴ samma år, varvid några smärre ändringar företogs.

Under de första åren Kruse verkade i Hólar hade han en lärning vid namn *Jón Snorrason* (f. 1646). Denne var senare faktor vid Hólar-officinen åren 1677—1685 och i Skálholt från 1689 till 1697, då verksamheten där upphörde. Vid sidan av en del andra arbeten utförde han ett antal tryck med noter, bl. a. femte, sjätte och sjunde upplagorna av det isländska gradualet. Den förstnämnda²⁵ trycktes år 1679 med samma 12 mm-typer som i de tidigare upplagorna.²⁶ Den sjätte upplagan²⁷ av gradualet år 1691 — den har i slutet dateringen »Endad j Skalh. sama Ar 23. Majj» — fick däremot en ny typografisk utformning (se bilden). Dels trycktes den i tvåroktav till skillnad från de föregående upplagornas kvartoformat²⁸, dels användes här i vissa avsnitt även det mindre nottypsnitt, som kom till användning i 1619 års psalmboksupplaga. Ifråga om innehållet har tillkommit ett år 1691 daterat företal. Vidare har gradualet försetts med ett »Appendix sem er Stutt Vndervijsun umm einfalldann Saung», en liten musikleära, som också återkommer i senare upplagor. Jón Snorrason tryckte som nämnts även den sjunde upplagan av grallarn år 1697. Omfattande nottryck innehåller även Arni Þorvarðsson's isländska översättning av Kingos »Andlega saung-kors Annat Partur»²⁹, som Snorrason tryckte år 1693. Denna skrift har sex sidor noter samlade i en särskild del med rubriken »Hier epter fylgia nockrar Notur».

²⁴ Hermansson, a. a., s. 58—60. Titelbladet är avbildat ibid. s. 59.

²⁵ Hermansson, a. a., s. 34.

²⁶ Henrik Hielmstiernes exemplar av detta graduale i Det Kgl. Bibliotek i Köbenhavn innehåller ett blad med följande anteckning: »Denne af Biskop Gisle Thorlaksen udgivne Messesangs-Bog er aldeles eens med den som Biskop Gudbrand Thorlaks lod efter Kongel. Majts Befaling udgaae Holum 1619 [senare tillägg:] 1594? in 4. hwilken var den første efter Reformation. Hwad de Latinske Psalmer angaar da, ere de efter den Catholiske Skik brugde dog wexelwis i Kirkene lige indtil det 18 secul. og det for den gamle Almues Skyld, som gierne hænger wed det gamle.»

²⁷ Hermansson, *Islandica* 14, s. 34—35.

²⁸ Den nyss citerade anteckningen fortsätter med följande ord: »For nærwærende bruges Messe-Sangs Böger i 4:to oblongo, som paa 2de latinske Psalmer nær ere alle Islandske. Dog desse 2 latinske synges aldrig.»

²⁹ Hermansson, *Islandica* 14, s. 60. Det danska originalet utkom år 1681.

För dessa melodier användes mensuralnoter av båda graderna, den mindre dock endast till en sång. I övrigt göres hänvisningar till kända melodier.

I Jón Snorrasons övriga tryck förekommer endast det mindre nottypsnittet. I hans utgåva av fjärde upplagan av Hallgrímur Péturssons »Pijslar Psalltare Edur Historia Piinunnar og Daudans Drottens vors Jesu Christi»³⁰ år 1690 finnes mensuralnoter till ps. 1 och 50 samt koralnoter till ps. 32. Att den sistnämnda är försedd med musik har Hermansson icke observerat.³¹ I avdelningen »Krosskvediuur» har en psalm melodi. I den samma år tryckta fjärde upplagan av Sigurður Jónssons »Þær fimmtýu Heilögu Meditationes edur Hugvekiur»³² förekommer också noter till några få psalmer. »Andleg Fiehirðsla Rietruadra»³³ av Dominicus Beer i Þorsteinn Illugasons tolkning, utgiven år 1694, innehåller »Ein Christeleg og merkeleg Andleg Vijsa, og Samtal Syndugs Mans og Christi», en växelsång mellan Kristus och en syndare.

Sedan biskop Björn Þorleifsson år 1703 återfört tryckeriet till Hólar anställdes en i Köbenhavn utlärd tryckare vid namn *Marteinn Arnoddsson* (o. 1675—1747) som »yfirprentari» och han stannade på denna post i icke mindre än 40 år. Under denna tid hann han utföra ett dussin arbeten innehållande musiktryck, bl. a. icke mindre än sex upplagor av gradualet³⁴, alla med samma typsnitt och övriga typografiska material som i 1691 års av Jón Snorrason tryckta upplaga. Han ombesörjde även tryckningen av en psalmbok med noter år 1742, »Psalma Book, Innehalldande Almenelegan Messu-Saung . . .»³⁵, med melodier satta med de båda nottypsnitten. Av Hallgrímur Péturssons förut omnämnda »Psalterium passionale Edur Pijslar-Psal-tare» tryckte han åtminstone sjätte, åttonde och nionde editionerna. Den sjätte upplagan synes ha försetts med noter till första och sista psalmerna.³⁶ De båda senare har noter till den i slutet placerade Davids ps. 66, översatt av Steinn Jónsson. Ifrågavarande upplagor ut-

³⁰ Hermansson, a. a., s. 88.

³¹ Hermansson, a. a., s. 88, »the 1st and 50th with music».

³² Hermansson, a. a., s. 57.

³³ Hermansson, a. a., s. 7.

³⁴ Åttonde t. o. m. trettonde upplagorna tryckta åren 1711, 1721, 1723, 1730, 1732 resp. 1739. För belägg av de olika trycken användes i fortsättningen W. Fiske, *Books printed in Iceland 1578—1844* (förfs Bibliographical notices, 1—6, Ithaca, N. Y. 1886—1907). För de nämnda upplagorna av gradualet gäller hänvisningarna Fiske, *Bibl. not.* 4: 38, 6: 40, 5: 16, 1: 33, 4: 49 resp. 5: 21.

³⁵ Fiske, a. a. 1: 37.

³⁶ Jag har icke varit i tillfälle att se något exemplar av detta tryck.

gavs år 1704, 1722 resp. 1727.³⁷ Även ett annat av Hallgrímur Péturssons arbeten, »Meletematum Piorum Tesseradecas Eður Fiörtan Gudrækelegar Vmpeinkingar Christens Manns» (1704)³⁸, som trycktes av Arnoddsson, innehåller nottryck till ett par hymner. Av Sigurður Jónssons »Þær Fimmþíu Heilögu Meditationes» ombesörjde han slutligen den femte upplagan år 1703.³⁹ Den innehåller nottryck till fyra psalmer.

Några år innan Marteinn Arnoddsson lämnade tryckeriet i Hólar företogs en inventering. Detta skedde år 1741 och föranleddes av att Skúli Magnússon efter biskop Steinn Jónssons död skulle tillträda som förvaltare av tryckeriet. Inventeringsinstrumentet, som finnes bevarat, bär överskriften »Prentverkið, að viðverandi bókþrykkjaranum Marteini Arnoddssyni, setjaranum Jóni Jónssyni, samt mr. Jóni Egilssyni og Jóni Ólafssyni, sem nokkur næstliðin ár hafa prentverkinu þjónað, besigtað».⁴⁰ Av förteckningen framgår bl. a. att två kaster med notstil befunnits vara i gott skick: »Tvö nótnaköst (kassar), smærri og stærri, bæði saman fullkomin til Grallarans, vel brúkandi». Vid en inventering år 1757 omnämnes dock blott en kast: »3:o Letren eru þesse . . . B Eitt Nótnakast annað forgeingeð . . .».⁴¹ Troligen har den ena kasten, den med det mindre typsnittet, av en eller annan anledning blivit förstört. Det är heller icke möjligt att påvisa något tryck med den mindre notstilen efter år 1742, då Arnoddssons psalmbok trycktes.

När Marteinn Arnoddsson år 1744 slutade sin verksamhet som boktryckare i Hólar efterträddes han av *Halldór Eiríksson* (1707—1765), som då hade återkommit efter 13 år i utlandet. Han hade redan år 1729 varit lärling hos Arnoddsson men därefter praktiserat i Köbenhavn, Hamburg, Leipzig och Danzig. Hans första nottryck förekommer i den tolfte upplagan av Hallgrímur Péturssons »Psalterium passionale» (1745),⁴² där som vanligt Davids ps. 66 är försedd med melodi. Även detta verks fjortonde upplaga år 1754 med samma nottryck ombesörjdes av Eiríksson.⁴³ Av gradualet tryckte han fjortonde, femtonde och sextonde upplagorna, vilka utkom åren

1747,⁴⁴ 1749 resp. 1755.⁴⁵ Dessa tryck skiljer sig från de närmast föregående gradualeditionerna genom att i dem endast den större notstilen har kommit till användning. Eiríksson utförde också tryckningen av »Ein ny Psalma Book» år 1751. Denna upplaga har noter till ett 10-tal psalmer tryckta med det större typsnittet. Slutligen kan nämnas, att Eiríksson tryckte den andra upplagan av Jón Þorsteinssons »Þess Konunglega Spaamanns Davids Psaltare» (1746),⁴⁶ som liksom den första upplagan har musik till ps. 136 och 147.

Efter Halldór Eiríksson följde sedan ytterligare några boktryckare i Hólar, som i mindre utsträckning ombesörjde nottryck. Av dessa skall här endast nämnas fyra, nämligen *Eiríkur Guðmundsson Hoff* med Hallgrímur Péturssons »Andleger Psalmar og Kvæde» (1765),⁴⁷ *Jón Ólafsson* med »Islensk Psalma-Book» (1772)⁴⁸, »Þeir aagætu og andriku Psalma Flockar» (1772)⁴⁹ och Sigurður Jónssons »Psalma Verk» (1772), *Pétur Jónsson* med nittonde upplagan av gradualet (1779)⁵⁰ och ett nytryck av »Þeir aagiætu og andriku Psalma Flockar» (1780)⁵¹ samt slutligen *Markús Þorláksson* med ännu en upplaga av Péturssons »Andleger Psalmar og kvæde» (1797).⁵² Alltjämt brukades den musikstil, som första gången kom till användning i 1594 års graduale. Noter med runda nothuvuden infördes på Island först med Geir Vídalíns och Magnús Stephsens »Evangelisk-kristileg Messu-saungs- og Sálma-Bók». Denna psalmbok, som trycktes i Leirárgörðum av Guðmundur Jónsson Schagfjörð år 1801, har noter av modern typ skurna i träsnitt.

Som vi sett har alla här nämnda isländska tryck med noter haft andligt innehåll. Det synes över huvud taget icke under de här behandlade århundradena ha tryckts några profana verk innehållande musik. Tillfällighetstryck med musik såsom bröllopsverser och gratulationsskrifter vid olika tillfällen, vilka är så rikligt förekommande i svenskt och danskt tryck, saknas sålunda helt i det äldre isländska trycket. Sången och sångundervisningen, där den alls förekommit, synes helt ha bedrivits i kyrkans hägn. Här om yttrar H. Wiehe följande: »Fra reformationen og til 1860 har der ikke været nogen

³⁷ Fiske, a. a. 4: 32, 1: 29 resp. 4: 43 och 6: 49.

³⁸ Fiske, a. a. 4: 31.

³⁹ Fiske, a. a. 5: 8.

⁴⁰ Se Klemens Jónsson, a. a., s. 64—66.

⁴¹ Se Prentarinn, 2, 1911, s. 11—12, »Molar ur sögu prentlistarinnar á Íslandi. 6. Lysing Hólaprentsmiðju 1757».

⁴² Fiske, a. a. 4: 52.

⁴³ Fiske, a. a. 5: 43.

⁴⁴ Fiske, a. a. 1: 50.

⁴⁵ Fiske, a. a. 1: 59.

⁴⁶ Första upplagan utkom år 1662. Se ovan.

⁴⁷ Fiske, a. a. 6: 69.

⁴⁸ Fiske, a. a. 1: 63.

⁴⁹ Fiske, a. a. 4, s. 25.

⁵⁰ Fiske, a. a. 4: 78.

⁵¹ Fiske, a. a. 1: 77.

⁵² Fiske, a. a. 1: 94.

egentlig kunstsang eller nogen undervisning i sang og musik på Island. Efter nedlæggelsen af de katolske præsteskoler har det ikke stået særlig godt til med sangundervisningen i den islandske kirke, og ingen andre steder blev der givet nogen sangundervisning.»⁵³ Men även om det isländska musiktrycket i äldre tider icke varit av samma omfattning som i Sverige och Danmark är det dock förtjänt av den kortfattade historik denna framställning velat ge.

ZUSAMMENFASSUNG

Der Verfasser gibt einen Überblick über isländische Musikdrucke vom Jahr 1589 zum Ende des 18. Jahrhunderts. Von gedruckten Noten befindet sich alles in Druckwerken geistlichen Inhalts; weltliche Werke mit Musik scheinen während der angegebenen Zeitspanne nicht herausgegeben zu sein. Die am meisten umfassenden Drucke sind 19 Auflagen von dem isländischen Graduale, gedruckt in den Jahren 1594—1779. Im übrigen dreht es sich meistens um Kirchengesangbüchern und Sammlungen mit geistlichen Liedern. Die in dem Aufsatz behandelten Notendrucke sind von den Buchdruckern Jón Jónsson, Brandur Jónsson, Halldór Ásmundsson, Henrik Kruse, Jón Snorrason, Marteinn Arnóðsson, Halldór Eiríksson, Eiríkur Guðmundsson Hoff, Jón Ólafsson, Pétur Jónsson und Markús Þorláksson gefertigt worden. Bis zum Anfang der 1770er Jahren gab es übrigens nur eine Druckerei auf Island (in Hólar bzw. Skálholt); mit Ausnahme von den beiden letzten waren sämtliche Buchdrucker an dieser Offizin tätig. Für den Druck der Musik in den genannten Werken sind zwei Typenschnitte verschiedener Grösse gebraucht worden. Beide Typenschnitte sind von deutscher Herkunft und möglicherweise nach französischem Vorbild geschnitten worden.

⁵³ H. Wiehe, Om islandsk tonekunst og musikliv, Khvn 1921, s. 16.